

УДК 343.98

Я.А. СОКОЛОВА, канд. юрид. наук, Національна академія прокуратури України

ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЧОЇ ПЕРЕВІРКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕВИПЛАТОЮ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Ключові слова: дослідча перевірка, не виплата заробітної плати

Обґрунтованість порушення кримінальної справи нерідко залежить від попередньої перевірки матеріалів про злочин, тому що у заявах і повідомленнях не завжди міститься достатня кількість фактів, які вказують на ознаки злочину. Тож попередня перевірка заяв і повідомлень про злочин належить до діяльності осіб, уповноважених на те кримінально-процесуальним законодавством. Їхня діяльність спрямовується на виявлення ознак злочину й інших обставин для своєчасного та обґрунтованого рішення про порушення кримінальної справи [1, с.95].

Слід зазначити, що дослідженню питань проведення дослідчої перевірки приділяли увагу І.І. Когутич, В.П. Корж, А.Ф. Лубін, І.А. Возгрін та ін. Незважаючи на значний внесок вказаних вчених, залишаються не достатньо розробленими питання особливостей проведення дослідчих перевірок під час розслідування злочинів, пов'язаних з не виплатою заробітної плати. З огляду на це метою статті є визначення обставин, які слід з'ясувати під час дослідчої перевірки у справах про злочини, передбачені ст.175 КК України; надання переліку документів, які необхідно витребувати, а також надання пропозицій щодо складу спеціалістів, яких доцільно залучати у ході проведення дослідчої перевірки.

Виявлення ознак злочинів, як відомо, відбувається насамперед у процесі дослідчої перевірки. Саме перевірка слідчими у взаємодії з ор-

ганами дізнання, спеціалістами, представниками різних контролюючих органів первинної інформації про подію злочину, про осіб, причетних до нього, забезпечує повноту і всебічність дослідчої перевірки, об'єктивність в оцінці її результатів і правильність прийняття процесуального рішення. Методику дослідчої перевірки варто розглядати як складову частину методики розслідування злочинів, пов'язаних з не виплатою заробітної плати і розуміти під нею систему наукових положень і розроблених на їхній основі методів перевірки криміналістично-значущої інформації про ознаки злочину, передбаченого ст.175 КК України в тій чи іншій дослідчій ситуації, процесуально-криміналістичної оцінки отриманої інформації і прийняття законного і обґрунтованого рішення про порушення кримінальної справи. Дослідча перевірка охоплює: отримання первинної, збір додаткової інформації, її накопичення, аналіз і оцінку [2, с.452–453].

Якщо інформація, що надійшла до органів прокуратури про діяння, які мають ознаки злочину, передбаченого ст.175 КК України, не містить конкретних фактів, які свідчать про безумовне порушення вимог кримінального закону та не потребує негайного порушення кримінальної справи, працівником прокуратури проводиться дослідча перевірка у порядку і строки, передбачені ст.97 КПК України. У кримінальних справах про не виплату заробітної плати дослідча перевірка повинна проводитись у повному обсязі, її повнота визначає подальші можливості з отримання та закріплення доказів вини керівника підприємства, установи, організації та в цілому впливає на оперативність і результативність слідства. У ході проведення дослідчої перевірки при необхідності з'ясування тих або інших питань доцільно залучати спеціалістів, зокрема, територіальної державної інспекції з питань праці, Пенсійного фонду, Державної податкової інспекції, фахівців бухгалтерського обліку тощо [3, с.22–23].

Під час дослідчої перевірки у справах про злочини, передбачені ст.175 КК України необхідно з'ясувати такі обставини:

– чи справді відбулася невивплата заробітної плати, про яку стало відомо з певного джерела;

– чи має вона злочинний характер, оскільки відповідальність за порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати чи виплата їх не в повному обсязі встановлена і у ст.41 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

– де і коли вчинено злочин, тобто на якому підприємстві, установі, організації виникла заборгованість і скільки часу пройшло від моменту її виникнення, оскільки відповідальність встановлена за невивплату саме більш ніж на один місяць;

– хто винен у невивплаті заробітної плати, чи є у цьому вина керівника (чи громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності) у формі умислу і чи є певна особа керівником, оскільки суб'єктивна сторона цього злочину характеризується саме умислом керівника підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності;

– на підставі яких юридичних фактів (документів) певна особа уповноважена вирішувати питання виплати заробітної плати, з якого часу і чи на даний момент обіймає вона посаду. На цю обставину варто звернути особливу увагу, оскільки, якщо на час порушення кримінальної справи особа звільнена (не з власної ініціативи) з посади керівника, то вона позбавлена можливості виплатити заробітну плату до притягнення її до кримінальної відповідальності й використати передбачену ч.3 ст.175 КК України можливість бути звільненою від кримінальної відповідальності – отже таких осіб складніше притягнути до кримінальної відповідальності. Це не стосується тих випадків, коли керівники, які допустили невивплату заробітної плати, з метою уникнення відповідальності, звільняються з керівних посад з власної ініціативи. У таких випадках потрібно ретельно все перевірити, звернувши особливу увагу на тривалість перебування на посаді, час виникнення заборгованості, причини її виникнення тощо;

– які причини й умови невивплати заробітної плати, яка сума коштів надходила на розрахунковий рахунок підприємства, як витрачалися ці кошти і чи вживалися, і які саме заходи до зменшення суми заборгованості;

– яким працівникам, у яких сумах та за який період заробітна плата не була виплачена [2, с.454–455].

До порушення кримінальної справи про безпідставну невивплату заробітної плати за ознаками злочину, передбаченого ст.175 КК України, необхідно витребувати [4, с.7–9]:

– довідки з бухгалтерії підприємства, установи, організації, завірені підписом головного бухгалтера, про наявність та розмір заборгованості по зарплаті, період часу, протягом якого утворилась заборгованість, список працівників, яким підприємство заборгувало зарплату, в тому числі звільнених;

– довідки з бухгалтерії підприємства, установи, організації, завірені підписом керівника чи головного бухгалтера, про надходження грошових та інших коштів до каси підприємства та на банківські рахунки за період роботи керівника, стосовно якого вирішується питання про порушення кримінальної справи, або якщо він працює на займаній посаді тривалий час, то починаючи з 01.09.2001 р., тобто з того часу, коли встановлено кримінальну відповідальність за невивплату заробітної плати. У довідці повинно бути вказано, в яких конкретно реєстрах та первинних документах бухгалтерського обліку відображено надходження коштів та їх витрачання (накладні на отримання товарно-матеріальних цінностей, касова книга, головна книга і т.п.);

– довідку щодо розміру місячного фонду оплати праці на підприємстві, установі, організації, завірену підписом головного бухгалтера;

– статистичну звітність юридичної особи про стан заборгованості із заробітної плати. Це пов'язано з тим, що мають місце випадки, коли керівники підприємств, установ, організацій, які не виплачують заробітну плату, вносять до звітності, яка надається до органів державної статистики, неправдиві відомості щодо відсутності заборгованості по зарплаті;

– інші документи, що мають суттєве значення для справи.

Крім вищевказаного, до порушення кримінальної справи про злочини цієї категорії матеріали перевірки мають містити наступне:

– заяви працівників підприємства, установи, організації, яким не виплачують заробітну плату;

– акт Державної інспекції України з питань праці про результати перевірки додержання на підприємстві, установі, організації вимог законодавства про працю;

– довідку про результати прокурорської перевірки;

– список працівників, яким підприємство, установа, організація заборгувало зарплату, в тому числі звільнених;

– статутні документи підприємства, установи, організації, накази про призначення та звільнення з посади керівника підприємства або протокол зборів колегіального органу, який обрав керівника на посаду чи звільнив з посади, функціональні обов'язки, посадові інструкції керівників підприємства;

– зареєстрований належним чином колективний договір підприємства, установи, організації, в якому передбачені порядок і строки виплати заробітної плати на підприємстві, а також положення про оплату праці працівників підприємства, якщо таке розроблено.

В акті перевірки територіального підрозділу Державної інспекції України з питань праці має бути зазначено:

– наявність заборгованості по заробітній платі на підприємстві, установі, організації за весь період і в цілому та за окремі періоди залежно від зміни керівників, її розміри;

– сума коштів, яка надійшла на розрахунковий рахунок підприємства, в тому числі окремо за період роботи кожного керівника, які змінювали один одного;

– яка частина з цих коштів витрачена на виплату заробітної плати та сплату обов'язкових платежів;

– список звільнених працівників підприємства, яким при звільненні не був проведений розрахунок.

У разі необхідності призначається також документальна ревізія окремих питань фінансово-господарської діяльності підприємства для встановлення суми коштів, яка надійшла до каси та на банківський рахунок підприємства за період, що перевіряється, та яким чином і на які цілі були витрачені зазначені кошти. Одночасно з використанням витребуваних документів необхідно ретельно опитати керівника підприємства, головного бухгалтера, бухгалтера по нарахуванню заробітної плати, касира.

Під час їх опитів необхідно з'ясувати *наступні питання*:

– наявність заборгованості з виплати заробітної плати, її сума, за який період вона виникла, скільки місячних заробітних плат заборгувало підприємство працівникам;

– які причини виникнення заборгованості та які заходи вживались до її зменшення;

– чи правдиві відомості внесено у державну статистичну звітність форми 1 ПВ. У разі фальсифікації статистичної звітності необхідно з'ясувати, з якої причини це зроблено.

Крім того, в ході зазначеної перевірки необхідно опитати службових осіб Державної інспекції України з питань праці щодо проведення на підприємстві, установі, організації перевірок дотримання законодавства про виплату заробітної плати раніше, і за наявності її заборгованості з'ясувати, які вживались заходи за результатами перевірок, у тому числі накладення та стягнення штрафів. Залежно від їх пояснень про стягнення штрафів слід витребувати відповідні документи. Необхідно мати на увазі, що невивплата громадянам заробітної плати утворює склад злочину, коли вона є безпідставною і має місце за період більше ніж один місяць.

Ознайомлення слідчого з документами, їх вивчення під час проведення дослідчої перевірки дасть йому змогу своєчасно виявити сліди підробок в документах, сліди нецільового використання коштів та інші ознаки, що знайде своє відображення в характеристиці підстав для порушення кримінальної справи. Однією з поширених форм використання спеціальних знань під час проведення дослід-

чої перевірки у цій категорії справ є консультативна допомога спеціаліста. Її надають в письмовій або в усній формі щодо обставин, пов'язаних з виявленням ознак конкретного злочину, а також для отримання спеціальних довідкових даних. Консультативна допомога слідчому необхідна у зв'язку з: ознайомленням з умовами роботи суб'єкта господарської діяльності, виробничим процесом, станом бухгалтерського обліку, визначенням джерел формування фонду заробітної плати підприємств, організацій різних форм власності, виступанням документів, безпосередньо пов'язаних із вчиненням злочинном, ознайомленням з іншими питаннями, пов'язаними з невивплатою заробітної плати. Участь спеціаліста на етапі порушення кримінальної справи дасть змогу слідчому своєчасно виявляти ознаки злочину, передбаченого ст.175 КК України, визначити коло обставин, які необхідно встановити на цьому етапі, правильно оцінити значення зібраних матеріалів тощо [5, с.405–406].

Так, наприклад, спеціаліст-бухгалтер може надати слідчому консультативну допомогу з досить широкого кола питань, зокрема:

1) особливостей організації й порядку ведення бухгалтерського обліку, документообігу в організації;

2) нормативно встановленого порядку оформлення тих або інших господарських операцій, відображення їх у первинних, зведених облікових документах і реєстрах бухгалтерського обліку, а також прав і обов'язків осіб, відповідальних за організацію й ведення бухгалтерського обліку, працівників бухгалтерії й матеріально відповідальних осіб;

3) обставин фінансово-господарської діяльності організації;

4) підготовки завдань ревізорові й оцінки акту ревізії (перевірки) щодо його повноти й обґрунтованості [6, с.70].

З урахуванням зібраних матеріалів дослідчої перевірки та наявності достатніх даних, які вказують на умисну і безпідставну невивплату заробітної плати більше одного місяця, необхідно виносити постанову про порушення кримінальної справи.

Як свідчить узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про невивплату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат, суттєвими недоліками по окремих кримінальних справах є неправильність та неповнота досудового слідства. Справи вказаної категорії порушувались за матеріалами перевірок, здійснених територіальними державними інспекціями з питань праці, контрольно-ревізійними управліннями (сьогодні Державними фінансовими інспекціями – *зазначено мною*, – С.Я.), а також органами прокуратури, щодо дотримання законодавства про працю. При цьому нерідко прокурори та слідчі виявляють поспішність, порушуючи кримінальні справи лише за наявності самого факту заборгованості із виплати заробітної плати, не з'ясовуючи, зокрема, чи мали підприємство, установа, організація кошти для її виплати. З'ясування цієї обставини має важливе значення для встановлення в діях службової особи складу злочину, оскільки суб'єктивна його сторона характеризується прямим умислом.

Слідчі у справах зазначеної категорії не завжди встановлюють причини (об'єктивні й суб'єктивні) невивплати протягом певного часу працівникам заробітної плати, допускають неточності і помилки у визначенні розміру заборгованості, строків її утворення. У переважній більшості справ органи досудового слідства не досліджують питання щодо безпідставності та умисності невивплати заробітної плати і не наводять доказів на підтвердження цих обставин. Тому є необхідним розроблення і впровадження у практику органів досудового слідства методики розслідування кримінальних справ вказаної категорії, де слід передбачити коло питань, які потрібно з'ясовувати при розслідуванні, та джерела доказів, за допомогою яких мають встановлюватись обставини справи [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Паляничко Д. Г. Особливості дослідчої перевірки злочинів, пов'язаних з поширенням

предметів дитячої порнографії / Д. Г. Паляничко // Митна справа. – 2010. – № 6. – С. 94–100.

2. Фігурський В. Окремі питання дослідчої перевірки в справах про злочини, передбачені ст.175 Кримінального кодексу України / Фігурський В. // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2010. – Вип. 51. – С. 451–459.

3. Методичні рекомендації щодо особливостей правозахисної діяльності з питань захисту прав громадян на працю та її оплату, а також дослідчих перевірок, досудового слідства та підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про невиклату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. – К. : Прокуратура м. Києва, 2011. – 63 с.

4. Розслідування злочинів, пов'язаних з невиклатою заробітної плати: метод. рекомендації. – Миколаїв : Прокуратура Миколаївської області, 2010. – 30 с.

5. Фігурський В. Процесуальні та криміналістичні особливості порушення кримінальної справи у злочинах, пов'язаних з невиклатою заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат / Фігурський В. // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 53. – С. 402–408.

6. Казміренко Л. В. Проблеми використання спеціалістів при розслідуванні злочинів у сфері економіки / Казміренко Л. В. // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К. : ННІ слідчих і криміналістів Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 69–70.

7. Узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про невиклату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2F>.

Соколова Я. А. Проведення дослідчої перевірки під час розслідування злочинів, пов'язаних з невиклатою заробітної плати / Я. А. Соколова // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 640–644 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12sjanzp.pdf>

Зазначається, що дослідча перевірка охоплює отримання первинної, збір додаткової інформації, її накопичення, аналіз і оцінку. Розглянуто обставини, які слід з'ясувати під час дослідчої перевірки у справах про злочини, передбачені ст.175 КК України. Надано перелік спеціалістів, яких доцільно залучати у ході проведення дослідчої перевірки.

Соколова Я.А. Проведение следственной проверки при расследовании преступлений, связанных с невыплатой заработной платы

Указується, что следственная проверка охватывает получение первичной, сбор дополнительной информации, ее накопление, анализ и оценку. Рассмотрены обстоятельства, которые необходимо выяснить во время следственной проверки по делам о преступлениях, предусмотренных ст.175 УК Украины. Предложен перечень специалистов, которых необходимо привлечь в ходе проведения следственной проверки.

Sokolova Y.A. Pre-Investigation Inspection during Salary Nonpayment Crimes Investigation

It is affirmed, that pre-investigation inspection includes primary information receiving, additional information collection, information accumulation, analysis and assessment. Circumstances necessary to clarify during pre-investigation inspection on criminal cases in accordance with clause 175 of the Criminal Code of Ukraine are considered. List of reasonable to engage experts during pre-investigation inspection is included.